

UTSKRIFT

2

◇ 1992 ◇

Utskrift ges ut av:

Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten
Tollsgatan
302 31 Halmstad

Telefon 035-10 94 80   Telefax 035-18 60 67

Artiklar till *Utskrift* mottas i form av maskinskrivna manus eller 3.5" disketter i WordPerfect 4.2, 5.0 eller 5.1.

Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

Redaktion:
Christina Rosén
Erik Rosengren

ISSN 1102-7290

Tryckt hos KOMAC, Halmstad

HALLANDS LÄN

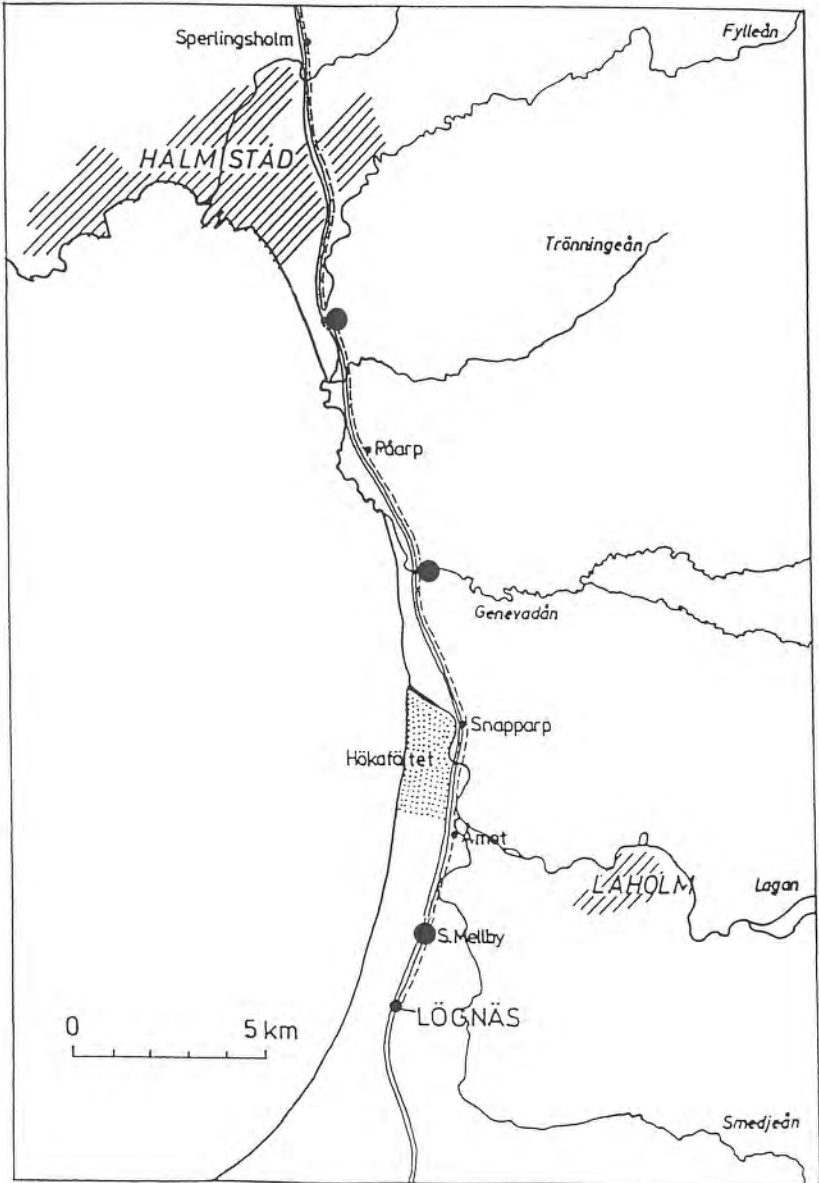

INNEHÅLL

<i>Erik Rosengren</i>	Inledning	1
<i>Lars Lundqvist</i>	Under Hallands sand	3
<i>Bo Strömberg</i>	Översandad boplats och årderspår vid Södra Mellby	11
<i>Pär Connelid & Catharina Mascher</i>	Medeltida åkrar vid Sperlingsholm	19
<i>Staffan Anberg</i>	Mesolitikum i södra Halland - en forskningshistorik	27
<i>Christina Rosén</i>	Staden som icke är? - Medeltidens Laholm	37

Figur 1. Översikt över kustslätten söder om Halmstad. På kartan är den planerade motorvägen markerad med brutna linjer. De med prickar markerade platserna är från norr Fylleån, Genevadsån och Södra Mellby.

UNDER HALLANDS SAND

Av Lars Lundqvist

Stora arkeologiska projekt innebär ofta att vi arkeologer kommer i kontakt med fornlämningsstyper i andra lägen än vad vi är vana vid. De nyligen påbörjade E6-undersökningarna i södra Halland utgör inget undantag. Vägverket håller just nu på att bygga ut nuvarande motortrafikled från Skummeslöv upp mot Halmstad (fig 1). Målet är att under de närmaste åren bygga ända upp till Heberg, strax söder om Falkenberg, vilket skulle innebära motorväg genom hela Halland. För arkeologin har det inneburit att den planerade motorvägssträckan utretts under 1991. Den södra delen, Lögnäs-Fastarp har också förundersökts.

Förundersökningarna bjöd på vissa problem. Skälet är de förändringar som landskapet undergått sedan människan kom hit efter det att inlandsisen försvann från området. Motorvägssträckan mellan Halmstad och Lögnäs ligger i ett kustområde som dels påverkats av radikala strandlinjeförändringar, dels av en omfattande sandflykt. Flygsanden finns idag dels som dyner strax innanför kustlinjen, dels som yttäckande sandfält i den innanför liggande kustslätten (Carlie 1991 s 8). Överlag återfinns vi flygsanden under 10-meterskurvan, d v s inom det område som varit utsatt för strandlinjeförändringar under postglacial tid. I *Utskrift* nr 1 1991 tar Lennart Carlie upp problem kring sandflykt och översandade boplatser. Utgångspunkten är en undersökt neolitisk boplats vid Snapparp vid Lagans mynning, en boplats som på olika sätt påverkats av flygsand. Denna artikel ligger i samma linje, nämligen att redogöra för kopplingen mellan flygsand, strandlinjeförskjutningar och kulturhistoria.

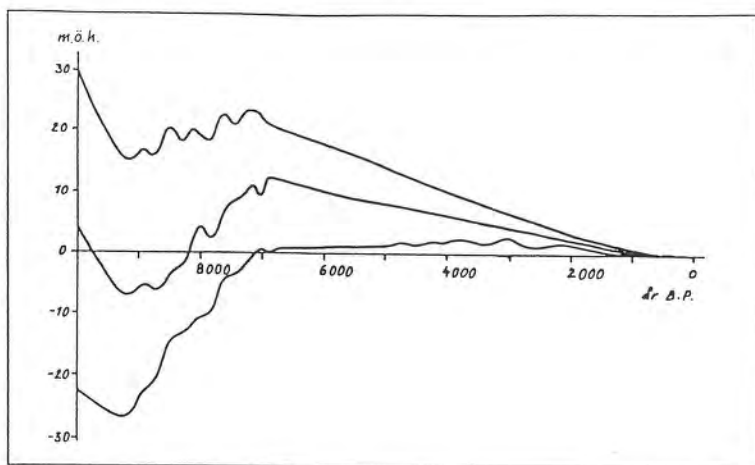
Det har gjorts ett flertal försök att datera sandflykten i södra Halland. I samband med SGU:s kartering på 50-talet för jordartskartan gjordes pollenanalyser och ¹⁴C-dateringar av organiskt material under flygsand (Mohrén och Larsson 1968, Caldenius och Mohrén 1966). Dateringarna sprider sig över en lång period, från mesolitikum till vikingatid. Från och med andra hälften av 1500-talet ger skriftliga källor besked om sandens härjningar. Både åkrar, bebyggelse och därigenom också människorna

drabbades hårt. Genom kungliga brev åläggs bönderna att åtgärda problemen. En mer varaktig lösning tycks först komma i och med att de stora skyddsplanteringenarna kommer igång under mitten av 1800-talet (Caldenius och Mohrén 1966 s 80).

Utgångspunkten inför E6-undersökningarna var att sandflykten i området måste innebära att fornlämningar kunde vara både överlagrade av flygsand eller omlagrade på grund av att flygsanden blåst bort. Vi utgick från att flygsanden både skyddat fornlämningar och medverkat till att de skadats genom sandens benägenhet att flytta på sig.

Som redan nämnts har inte bara sandflykt påverkat landskapet. Motorvägen går igenom ett landskap som till största delen ligger under gränsen för den postglaciala transgressionen (PG) (fig 2). För 9000 år sedan låg den dåvarande stranden minst 16 meter under nuvarande havsytta. Från denna tidpunkt höjer sig havsytan i förhållande till landet. För 7000 år sedan når strandlinjen sin högsta gräns vid ungefär 10 meter över dagens havsytta. Detta postglaciala transgressionsmaximum (PG) syns fortfarande på en del platser som "fossila" strandbrinkar. Det betyder att större delen av kustområdet, upp till ca 10 m ö h stod under vatten under en stor del av stenåldern. Efter transgressionsmaximum sjunker strandens nivå successivt ner mot den nuvarande. Transgressionen, d v s havsytans höjning, innebär att boplatser som legat vid en strandkant före den period som transgressionen inföll, kan vara överlagrade av det grus som vattenrörelserna omlagrade. Sådana överlagrade boplatser har hittills undersökts i norra Halland och i Bohuslän, men inga i södra Halland.

Inför E6-undersökningarna kunde alltså kvartärgeologin ge klara besked om att landskapet genomgått stora förändringar. Och som framgått av Lennart Carlies artikel i förra numret av *Utskrift* finns också arkeologiska tecken på detsamma. Inom det 4-5 km breda kustområdet söder om Halmstad finns ytterst få kända fasta fornlämningar. De som registrerats utgörs i första hand av stenåldersboplatser. Flertalet ligger ovanför PG. Ett exempel på en sådan är Eldsberga 54 (Welinder 1975). Boplatserna har förmodligen legat intill den dåvarande strandlinjen, men det finns indikationer på bo-

Figur 2. Strandens ungefärliga läge vid olika tidpunkter BP (before present) under postglacial tid. Den översta kurvan motsvarar läget i Göteborgsområdet, den mellersta i mellersta Halland och den nedersta gäller för södra Skåne. En kurva för södra Halland borde således ligga mellan de två nedersta. Efter Pässe 1988.

platser på lägre nivåer. Inom Hökafältet (fig 1), strax söder om Lagans mynning, finns uppgifter om stenåldersboplatser (Ewald 1928). Vid Skummeslövstrand har också fynd gjorts som tyder på förhistoriska bosättningar (Arbman 1954).

Konsekvensen för E6-undersökningarna var att den hittills vunna arkeologiska och kvartärgeologiska kunskapen visade att området nedanför PG utnyttjats av människan under förhistorisk tid. Men arkeologin och kvartärgeologin visade också att landskapet har genomgått stora förändringar. Detta medför att det vi uppfattar som goda boplatslägen i dagens terräng, kan varit radikalt annorlunda under förhistorisk tid. Fornlämningarna kan därmed finnas var som helst. Vidare förstod vi att det är i stort sett omöjligt att förutse hur grundtopografin en gång sett ut. I området utanför flygsandsområdet finns goda möjligheter att hitta fornlämningar i odlad mark. I området nedanför PG kunde vi inte förvänta oss att upptäcka fornlämningarna i markytan. Istället kan boplatserna ligga under tjocka vatten- eller vindtransporterade jordlager.

Den hittills vunna arkeologiska kunskapen och kännedomen om strandlinjeförskjutningar ställde vissa grävningstekniska krav, för att överhuvudtaget kunna upptäcka översandade eller överlagrade boplatser. Normalt provundersöks fornlämningar genom att med maskin gräva långsmala schakt ned till mineraljorden. I Halland innebär det oftast att man går igenom 20-40 cm tjocka jordlager, d v s ploglagret/matjords-skiktet. Nu var vi istället tvungna att gräva mer på djupet. Vid sonderingsundersökningarna, som gjordes under september 1991, grävde vi provgropar som i regel var upp emot 2 meter djupa. Djupet avgjordes av stratigrafien och ibland av hur snabbt grundvattnet trängde in eller groparna rasade igen.

Grävningstekniken visade sig i flera fall vara framgångsrik. Både överlagrade och översandade fornlämningar påträffades (se även Lundqvist 1992). Om vi börjar i söder så fann vi flygsandstäckta boplatzlämningar och årderspår vid Södra Mellby, strax norr om Mellbystrand. Fynden gjordes under 0,4 till 1 meter tjocka flygsandslager. Lämningarna är undersökta och presenteras av Bo Strömberg i detta nummer av *Utskrift*. Detta fynd är intressant ur fler aspekter. Dels fick vi bevis för att områden som under historisk tid varit perifera innehåller fornlämningar. Vidare att sandområden som inte uppvisar registrerade fornlämningar mycket väl kan innehålla välbevarade sådana.

Södra Mellby är ett exempel på hur flygsanden kan bidra med ett fornlämningskydd. Samtidigt såg vi exempel på hur flygsanden på andra platser kan ställa till problem. I Hökafältet, idag ett skyddsplanterat flygsandsfält, fann vi åtskilliga spår av flintförande boplatser. Problemet här var att fynden enbart fanns direkt i markytan, omedelbart under tunna moss- och tallbarrstücken. Flintorna låg på och i ytan av svallgrus och grovsand. Vi bedömde att fynden mycket väl kan ha deponerats på ett flygsandslager som sedan blåst bort. Risker för att det skulle röra sig om blandade fynd, jämförbara med fyndförhållandena i ett ploglager, är därför stort. Flygsanden kan alltså ha både en skyddande och förstörande verkan.

Nästa plats utmed den planerade E6-sträckan som belyser problemet med dolda fornlämningar var den punkt där motorvägen kommer att gå över

Genevadsån. På 1,3 meters djup hittade vi här ett svallgruslager som innehöll rikligt med slagen flinta. Närmsta belägna fornlämning ligger 1 km österut och utgörs av den tidigare nämnda och av Welinder publicerade boplatsen Eldsberga 54. Vid Genevadsån rör det sig alltså om en överlagrad boplats av den typ som även är känd längre norrut i Halland och Bohuslän. Det fyndförande svallgruslagret ligger 0,6 meter över nuvarande havsyta. Med ledning av strandlinjekurvan bör bosättningen vara cirka 8000-9500 år gammal. Denna plats kommer att undersökas under innevarande år (1992). Flera indikationer på överlagrade boplatser fanns. Strax norr om E6-bron över Lagan hittade vi ett svallgruslager på 1,5 meters djup. Lagret ligger 7,2 m ö h och ett enda flintfynd gjordes, en kärna. Denna plats kommer emellertid inte att vidare undersökas.

Den här kortfattade genomgången av dolda fornlämningar kan avslutas med ett exempel från historisk tid. Den aktuella platsen är vid Fylleån, strax söder om Halmstad. Området är idag mycket flackt och ligger bara 1-2 meter över havsytan. Inga fornlämningar är kända inom detta område. Ett 100-tal meter söder om den punkt där E6 går över Fylleån påträffades träföremål på cirka 1,5 meter djup under markytan. Detta motsvarar ungefär dagens havsnivå. Under ett 1,5 meter tjockt vattenavsatt sandlager kom den gråa marint avsatta sanden eller grovmon. Det var i ytan av detta lager som träföremålen fanns. På grund av snabbt tillrinnande vatten och nerrasande schaktkanter gick det inte att se något system i anläggningen. Träföremålen är 14C-daterade till högmedeltid (Ua-5279-80: 710+-80 respektive 740+-110 BP). Vi tror att det kan röra sig om en fast fiskeanläggning eller möjligen en brygga eller dylikt. Förhoppningsvis kan utgrävningen under 1992 ge klara besked om detta.

De kända fasta fornlämningarna i området mellan Halmstad och Laholm finner vi ett stråk ett stycke in från kusten. Här liksom i mellersta Halland är det de sandiga moränhöjderna eller grusåsarna som förefaller vara de främst utnyttjade markerna för bosättning och gravläggning. Kustrakterna förefaller vara mer eller mindre obefolkade. Som förundersökningarna visat är så inte fallet. Möjligheterna att upptäcka och därmed möjligheterna att registrera fornlämningar är ytterst små i flygsandsområdet. Förhållandet är olyckligt med tanke på att chansen för att hitta mer välbevarade boplatser

är bättre här än på de ofta starkt nedplöjda sandåsarna inom Hallands slättområden. Men flygsanden och överlagringarna är inte de enda orsakerna till bristen på fornlämningar i Hallands kustzon. Skälet är att man relativt sent och i ganska liten omfattning koncentrerat sig på boplatsinventering i dessa områden. Under de första årtiondena av seklet fanns en viss kunskap om lämningarna. Den kunskapen har i mycket liten omfattning utvecklats sedan dess. De äldre erfarenheterna har i stor utsträckning förvaltats av amatörarkeologer vilket resulterat i att ett stort antal boplatser blivit kända. Men den äldre kunskapen har i viss mån ignorerats. Stora sommarstugeområden, som exempelvis Mellbystrand, ligger idag på de platser, där rika boplatsfynd gjorts. Detta visar vikten av att följa upp de äldre fynduppgifterna för att få till stånd en kunskapsutveckling. Kraven blir då stora på kulturmiljövårdens bevakning av byggnation i dessa områden, d v s även områden utan kända fornlämningar. I Halland och i de flesta landskapen har ett otal undersökningar visat att saknas ett run-R på kartan så behöver det inte utesluta förekomsten av fornlämningar.

Ett av de arkeologiska syftena med E6-projektet är att koncentrera undersökningarna till välbevarade fornlämningar utmed Hallands kustremsa. På grund av flygsandens påverkningar under lång tid kommer en viss uppmärksamhet också att riktas på kulturlandskapsutvecklingen i området. Ett par viktiga problem att belysa utgörs av ljunghedarnas utveckling och sandflyktens historia i ett kulturhistoriskt sammanhang. Dessa undersökningar har i stort sett bara påbörjats men ser så långt lovande ut. Det kommer därför att finnas anledning att återkomma till *Utskrift* med fler resultat från E6-grävningarna.

Litteratur

Arbman, H	1954	Hallands forntid. <i>Hallands historia del 1</i> . Halmstad.
Caldenius, C & Larsson, W m fl	1966	<i>Beskrivning till kartbladet Halmstad</i> . SGU ser. Aa 198. Stockholm.
Carlie, L	1991	Översandade boplatser - ett djupliggande problem. <i>Utskrift nr 1</i> . Halmstad.
Ewald, V	1928	<i>Fasta fornminnen i Höks härad. III</i> . Laholm.
Lundqvist, L	1992	E6-arkeologi under 1991. <i>Kulturmiljöenhetens årsredogörelse 1991</i> . Länsstyrelsen i Hallands län. Halmstad.
Mohrén, E & Larsson, W	1968	<i>Beskrivning till kartbladet Laholm</i> . SGU ser. Aa 197. Stockholm.
Påsse, T	1988	Överlagring - när, var, hur? <i>Fångstfolk för 8000 år sedan. Arkeologi i Västsverige 3</i> . Kungälv.
Welinder, S	1975	Stenåldersproblem i Halland. <i>Halland 1975</i> . Halmstad.